

Hivatalos bíráló

Herger Csabáné

A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében

című

akadémiai doktori értekezéséről

A szerző által kitűzött kutatási cél, vagyis a modern magyar házassági vagyoni jog kialakulásának és rendszerének a német jogfejlődés eredményeivel történő összehasonlítása kettős értelemben is értelmezendő feladat volt. Egyfelől mert választ kívánt a kérdés, hogy mit jelent a magyar jogtörténet számára a „modern”, másfelől mit jelentett a német? Annak pontosítása sem volt mellőzhető, különösen jogtörténeti értelemben, pontosan mi is az a házassági vagyoni jog, hol húzódnak a határai, milyen intézmények értendők bele és egyáltalán, mikortól használható a fogalom? Nem is szólva a jogtörténet határainak megragadhatatlanságáról, abban a történelmi folyamatban, amikor a jogfolytonosság intézménye a magától értetődőségből átfordult jogbölcseleti alapállításba. Mindezek meghatározásához kétségtelenül kitűnő kereteket nyújt a házassági vagyoni jogi vonatkozásainak és jogi szabályozásának történelmi útja, mely erőteljesen képies ábrázolással teszi megragadhatóvá a jog és a társadalmi értékek változásainak összefüggéseit, a családra vonatkozó nézetek alakulását, a házasság és azon belül a nő társadalmi funkciójának módosulásait. Hatalmas a téma, a mű megírásakor a célzott tárgy éma megjelölése a szerző részéről nyilvánvaló erős önkorlátozást igényelt.

Herger Csabáné monográfiájában, miután tisztázta az összehasonlító jogtörténeti vizsgálat indokait a házassági vagyoni jog területén, körvonalazta tárgyát és munkamódszerét, valamint megindokolta a német és a magyar házassági vagyoni jog összehasonlításának szükségességét, lényegében három jól elkülöníthető fejezetegységben foglalta össze kutatási eredményeit.

A Házassági vagyoni jogi rendszerek a német jogkörben címet viselő III. részben ismerteti a történeti jogi iskola szerepét a házassági vagyoni jog rendszerezésében, és ennek rendszertani iránymutatásai alapján összefoglalja a német tradicionális házassági vagyoni jog fejlődését a germán népjogok és a *ius romano-germanicum* dotális rendszerétől a vagyoni elkülönítési és a vagyoni igazgatási rendszeren át a vagyoni közösségi rendszerig illetve a szerződéses házassági vagyoni jog elterjedéséig. A kodifikációk korából részletesen tárgyalja a bajor, porosz, osztrák természetjogi kódexek házassági vagyoni jogát, a házassági vagyoni jog szabályozásának tendenciáit, a regionalitás és a jogegységi törekvések konfliktusát a kodifikáció során, kiemelve a szerződéses vagyoni jog jelentőségét. A pandektista kódexekbe illesztett házassági vagyoni jog elhelyezésének illusztrálására a szász és a birodalmi BGB megoldásait idézi meg. Foglalkozik a házassági nő jogállása szempontjából ideális vagyoni jogi rendszer kérdésével, a házassági egyezségek jelentőségével, a házassági szerződésekkel (a birodalmi BGB választható

vagyoni rendszereivel) és a szász BGB férfi vagyongazgatási rendszerével. Külön fejezetet szentel a 20. századra politikai kérdéssé erősödött nemi jogegyenlősítés programjának a házassági vagyoni jogban.

A IV. rész a magyar házassági vagyoni jog intézményeinek fejlődéstörténetéről szól. A magyar jogfolytonos fejlődés különösen megigényelte a tradicionális házassági vagyoni jogi intézmények összefoglalását, jóllehet tovább élésük analízisét a polgári korszakban, szemben a rendszerszemléletű német házassági vagyoni joggal, intézménytörténeti szerkezetben lehetett elvégezni. A sok politikai töréssel kísért magyar jogfejlődés és a hosszú ideig eredménytelen (illetve részleges) kodifikáció nagy részben átengedte a bírói gyakorlatnak a jogfejlesztést, melynek eredményét tárgyalja szerző a nőtartásról, az özvegyi jogról, a közszerzeményről, a hitberről, a hozományról, a házassági szerződésről, a házas nő személyi és vagyoni önállóságáról szóló fejezetekben. Külön foglalkozik Herger Csabáné a pártállami korszak szovjet típusú magyar házassági vagyoni jogával, a családjogi törvénykönyv ennek megfelelő tartalmával és novelláival. Átvezeti a házassági vagyoni jog történetét a rendszerváltáson, egészen a magyar magánjogi kodifikációt beteljesítő és a polgári házassági vagyoni joghoz visszatérő 2013. évi polgári törvénykönyvig.

Mind a III., mind pedig a IV. részben a kronológiai szempont az erősebb; a V. fejezetben két hatályos magánjogi kódex szabályait veti össze szerző, összehasonlítva a német BGB és az új magyar PTK házassági vagyoni jogát. Ennek keretében érinti szerző a vagyoni elkülönítési, a vagyoni közösségi rendszert és a szerzeményi közösséget. Vizsgálja a házastárs védelmét szolgáló jogügyleti korlátozásokat törvényes vagyoni rendszernél, körbejárja a szerzeményi kiegyenlítés lehetőségeit és szabályozását; külön figyelmet szentel a házassági szerződés kérdésének

Az értekezés tárgya: a házassági vagyoni jog

Szerző hivatkozik arra, hogy a germán tradicionális jog, a természetjogi kódexek, a szász és a birodalmi BGB-k vagyoni jogának történetét értelemszerűen nem levéltári források alapján dolgozta fel, hanem a német jogtudomány eredményeire támaszkodott. Ahogyan fogalmazott: a történeti jogi iskola képviselőinek (utólagos) rendszerező munkássága alakította ki azokat a kategóriákat, melyek vagyoni jogi rendszereként voltak nevesíthetők, továbbá ekkor váltak megjelölhetőkké a törvényes és a szerződéses házassági vagyoni jog határai. Friedrich Carl von Savignynek és Georg Friedrich Puchának, a történeti jogi iskola meghatározó romanista képviselőinek köszönhető „az egymást nem egyszer átfedő és ezért áttekinthetetlennek tűnő vagyoni jogintézmények” rendszerbe foglalása. A házassági vagyoni jogi rendszerek tudományos elkülönítéséhez értelemszerűen szükség volt a család, a házasság, az ezekkel összefüggő vagyoni viszonyok jogi szabályozásának behatárolására, a rendszerbe vont intézmények meghatározására és definiálására. Nekik köszönhető, hogy a házassági vagyoni jog partikuláris megjelenéseiből, joggyakorlatából és szabályozásából leírható rendszereket alkottak, amit ajánlani tudtak a kodifikátoroknak is. Az intézményeket „dogmatikai igényességgel szabályozott” rendszerekbe formáló történeti jogi iskola munkássága tette lehetővé, hogy kódexekbe illeszthető legyen a házassági vagyoni jog. A német jogtudomány definiáló, kategorizáló, rendszerező hajlamának egyik látványos eredményével van dolgunk.

Ennek okán jó választás volt szerzőtől ennek ismertetésével kezdeni munkáját, hiszen így a megnevezések, meghatározások történeti útvesztőjében biztos eligazodáshoz segítette a német jogtudomány. Mint Herger Csabáné rögzíti a tényt: „a szakirodalom azóta is a történeti jogi iskola terminus technicusait használja”.

A monográfia tárgya a házassági vagyoni jog, melynek terjedelme azonban kortól, rendszertől, régiótól függően változott. Ezért érdemes volt a gyökerektől elindulni, ahol is jól megragadhatók a kiindulópontok. A férji (családfői) hatalom, a Muntból folyó, a feleség védelmezésére és a tartására vonatkozó kötelezettség; a házassági terhekhez való hozzájárulás a feleség részéről és az özvegy nő ellátásának kérdései. (Aligha kérdéses hát a házassági vagyoni jog és a házastársi öröklési jog kapcsolódása). Herger Csabáné nagy rutinnal vezeti végig olvasóját a római jogi dotális rendszer és a germán vagyoni közösség értelmezésétől a modern polgári vagyoni jogi rendszerek érvényesüléséig. A házassági vagyoni jog meghatározását is árnyalja a modern német magánjogtudomány a történeti jogi iskola romanista jogtudósainak hatására az általános meghatározáshoz (a házastársak vagyoni viszonyainak házasságuk fennállása idejére vonatkozó szabályozás) képest (az irányadó vagyoni jogi állás szerinti házassági vagyoni joghatások és a vagyoni jogi állásra tekintet nélkül megvalósuló joghatások). Nem is szólva az általános polgári vagyoni jogon alapuló, nem a házassági jogon nyugvó más vagyoni jogi viszonyokról. Ezzel jelzi már, hogy milyen hatalmas utat járt be a házassági vagyoni jog története, s mekkora utat kell bejárnia az olvasónak a szerzővel, hogy ezt a bonyolult folyamatot megérthesse. Ehhez tudomásul kell venni a jogtörténeti alapú elemzés sajátosságait, példának okáért a házassági vagyoni jogi intézmények alkalmanként azonos terminológiája mögött meghúzódó eltérő tartalmakat. (ennek kitűnő példája a római jogi dos és a germán dos, Wittum alapvetően ellentétes jellege) Az egész monográfiát végig kísérik a házassági vagyoni jogi intézmények rendszertani elhelyezésének kísérletei, a besorolások fölötti viták. Ez bíráló számára világosabban kirajzolódott az intézményenkénti történeti elemzés modelljében, mint a rendszerszemléletű analízisből.

A házassági vagyoni jogi intézmények helyét a magyar magánjog rendszerében is hosszan kereste a tudomány, s váltogatta azt a joggyakorlat illetve a jogalkotás. Szerző a vitatott pontokat a családi jognak a magánjogban elfoglalt helye, a házassági jognak a személyi joghoz és a kötelmi joghoz fűződő viszonya, a házassági köteléki és vagyoni jognak egymáshoz való kapcsolódása tekintetében jelölte meg és értékelte. Amúgy a magyar magánjog történetéből színes csokrot állított össze. Így például a magánjogi törvénykönyv tervezetei a korábban a nőtartásnak a férj halálával bekövetkező tartási formájaként kezelt özvegyi jogot, a századfordulón a házastársi öröklési jogba helyezték át. A századfordulót követően a hitbér az „özvegyi jussok” közül a házassági vagyoni jogba került át. 1952-ben a családjog „kivált” a polgári jogból, önálló jogterületté vált, beleértve a házassági vagyoni jogot is, igaz, meglehetősen leegyszerűsített, a fogyasztási közösségek modelljére hangolt módon. A családjogi törvény a tartási kötelezettséget a házassági vagyoni jogba integrálta, tartalmát megváltoztatva a nőtartás irányából a szubszidiárius férj tartás felé mozdítva az intézményt. A közszerzeménytől éppen annak kötelmi jogi természetére hivatkozva fordul el, s vette pártfogásába a „vagyoni közösséget”, mely „a házasság tartama alatt a házastársak teljes egyenlőségen alapuló valószínű vagyoni közösségeként értelmezte, melyben minden vagyoni, amelyet a házastársak a házasság fennállása alatt akár közösen, akár külön-külön szereznek, kettőjük osztatlan közös tulajdonává válik.”

A „modern” házassági vagyoni jog a magyar jogrendszerben

Herger Csabáné monográfiájának vezető történeti fonalát „házassági vagyoni jogunk modernizálására” koncentrálva vezeti végig a 19-21. századi magyar jogtörténelemben. A modern, modernizál kifejezést jobbra a korszerű, korszerűsít értelemben használja, mely a lehető legalkalmasabb annak a hosszú folyamatnak a jellemzésére, mely sok buktatón és nehézségen át elvezetett a házassági vagyoni jog jelenlegi rendezéséig. Ebben a folyamatban a „korszerű” időről időre változtatta jelentését, méghozzá két vonatkozásban mindenképpen: az európai (főként német) fejleményekkel összevetve és a magyar társadalmi változásokkal, a domináló eszmékkel összefüggésben. A „modern” tehát ebben a vonatkozásban és közhelyszerűen időtől és a korszak állapotától függ, a magánjog tudományának és a társadalmi fejlődésének függvénye.

Mellesleg bíráló nem bánta volna, ha szerző világossá teszi az általa használt modernizáció - fogalmat. Amikor arról ír, hogy „a női jogegyenlőség kérdésének a modernizáció természetjogi szakaszában nem volt nagy jelentősége” egy, a kodifikációk koránál szélesebb fogalmat sejtet, melynek a természetjog is csak egy kisebb periódusa. Szól a német házassági vagyoni jog modernizálásának pandektista szakaszáról is. Máshol modernizáción a német jog tekintetében a felsorolt kódexek megalkotásának korát tartja számon. Ez a megközelítés már erősebben konkretizálja a modernizációt, immáron a német házassági vagyoni jogra vonatkoztatja. Nem egyértelmű viszont a modernizáció mibenléte. Megújulás? (Mihez képest?) Polgárosodás? (Mivel kezdődik? Miben áll?) Modellmásolás? (Milyen mintáé?) Korszerűsítés? (Mikor? Mihez viszonyítva?) Úgy tűnik, leginkább e törvénykönyvek megalkotásának korszakára gondol, az viszont egy időben elnyúló, hosszú folyamat. A magyar jogfejlődés szempontjából a modernizáció viszonylag egyértelműbb, erre történettudományi és jogtörténettudományi fogalom áll rendelkezésre (mintakövetés, felzárkózás), ami azonban erősen parttalanává válik a hosszú korszakmegjelöléssel. Herger Csabáné a magyar modernizáción lényegében az 1848 utáni teljes magyar jogfejlődést érti, beleszámítva azt az időszakot is, „amikor a magyar házassági vagyoni jog a pártállami rendszer családjogi kódexének (1952. évi IV. tv. a házasságról, a családról és a gyámságról, a továbbiakban: CSJT) két novellájával (1974, 1986) elindult, majd az új magyar Polgári Törvénykönyvvel (2013. évi V. tv., a továbbiakban: új PTK) visszatért a polgári korszak jogi hagyatékához és egyben a nyugati jogi kultúrához, ezáltal az európai jogharmonizáció kihívásához igazodva.” Talán egyszerűbb lett volna a polgári korszak, polgári magánjog korszaka kifejezéssel élni, melyen belül egymástól lényegesen eltérő súlyú és eredményű modernizációs kísérletek követték egymást.

A korszerűsítés tehát a 19-20 században teoretikus szinten a kodifikációban öltött testet, a valóságban a tradicionális jogot értelmező bírói gyakorlatban volt tapasztalható, némi törvényi kísérletekkel fűszerezetten. Miután 1848-ban a reformerek és alkotmányozók a családdal, házassággal, mint jogintézménnyel kevésbé törődtek, politikai kérdések foglalták el a törvényhozás terepét (bár az olyan intézkedések, mint az ősiség eltörlése, értelemszerűen érinthették a házassági vagyoni jogot is.) Ebből a helyzetből nyilvánvaló módon következett, hogy a tradicionális jog tovább élt, amit az alkotmányos jogfolytonosság talaján álló országgyűlés és a jogász társadalom is pártolt. A jogi praxisnak tehát figyelemmel kellett lennie arra, hogy az áprilisi fordulat előttről megörökölt rendi-nemesi, a polgári és a jobbágyi házassági vagyoni jog külön utakon járt, a jogegységesítést is végre kellett hajtani.

Szerző ismerteti a szabadságharc bukása után kialakult helyzetet, a monarchikus diktatúra oktrojált osztrák jogának magyarországi érvényesülésével kapcsolatos problémákat, illetve az osztrák polgári törvénykönyv életbe léptetésének következményeit csakúgy, mint az Országbírói Értekezlet sokak által vitatott döntését a korábbi magyar jog visszaállításáról, majd értékelte a házassági vagyoni jogban nagy szerepet játszó tradicionális szokásjogon alapuló bírói gyakorlatot. A kiegyezéssel kezdetét vette az igazságügyi tárca nagyszabású jogalkotási programja, mely a német törvényhozói eredményekre is figyelemmel évtizedes kodifikációs folyamatot indított útjára. De miután a törvényhozás halogatta a kódex elfogadását, döntő szerepe lett a gyakorlatot formáló bírói praxisnak. Az pedig értelemszerűen iránymutatást várt a jogtudománytól. Ennek alapján szerző sem tehetett mást, mint a jogtudomány korszakos műveit összevetette a bírói ítélkezési gyakorlattal illetve a szintén jogtudományi eredményeknek számító kódextervezetekkel.

Ahogy szerző a jogtörténeti fonalat tovább vezeti, világossá válik, hogy a magyar magánjogi kódex tervezeteiben már tetten érhetők a tradicionális intézmények korszerűsítései. Ennek megfelelően például a férj nőtartási kötelezettségét és a nő szubszidiárius férjtartási kötelezettségét a pusztán nevesítésen túl, „némiképp modernizálja a századforduló társadalmi változásaira is tekintettel.” Hasonlóképpen citálható Grosschmid kötelmi jogi alapú értelmezése a közszerzeményről, majd az MTJ-ben megjelenő értéktöbbleti elv. Valamiképpen korszerűsítésként értékelhetjük a hitbér eltűnését is a házassági vagyoni jogból: lényegében a századfordulótól szorult vissza szerepe. A magánjogi törvénykönyv tervezeteiben a törvényes hitbér létjogosultságát ugyan megkérdőjelezték, az intézményt azonban 1946-ig fenntartották. Ekkor a törvényes hitbér intézményét likvidálták, a családjogi törvény pedig a szerződéses vagyoni jogot teljes egészében felszámolta, aminek a hitbér mellett a hozomány is áldozatul esett. A hozomány Grosschmid résztervezetében a női szabadvagyont „versenyintézményként” jelent meg, mely „egyben a férj tartási kötelezettségének az ellensúlyozását is szolgálta.” A házassági szerződés az OPTK hatályban léte idején kifejezetten pozitív intézmény volt, minthogy lehetőséget biztosított a házastársaknak arra, hogy a kódex házassági vagyoni jogi intézményeitől eltérjenek. Ez a könnyebbítő jelleg uralta azután a dualizmus korát is, a századfordulón pedig úgy döntöttek a magánjogi kódex tervezetének készítői, hogy a szabadság jegyében nem adják meg a házassági szerződések fogalmát. A házassági szerződések így a századfordulót követően is szerves részei maradtak a magyar házassági vagyoni jognak.

A bíráló úgy látja, hogy szerzőnek a pártállami családjogi törvények a meglehetősen (és jogosan) elmarasztaló hangú értékelése talán kiegészülhetett volna néhány utalással azokra az erőfeszítésekre, melyeket polgári jogászaink tettek annak érdekében, hogy a lehető legtöbb polgári értéket mentsék át az ún. szocialista kódexekbe. Bíráló például ilyenként tekint a Grosschmid közszerzemény tartalmi megőrzésére vagyoni közösség elnevezés alatt. Nem érzi egyértelműen negatívnak a házastársak kölcsönös tartási kötelezettségének törvényi deklarálását. Hasonlóképpen a szerződéses vagyoni jogi intézményként 1952-ben a házassági vagyoni jogunkból kiszorult hozomány helyébe „csempészett”, a házasságra tekintettel, „a házassági terhek megkönnyítése céljából juttatott ajándék” mely szerző szerint is bizonyos értelemben a hozomány utódjának tekinthető. Önmagában az a tény, hogy – mint szerző megállapítja – „a házassági vagyoni jog törvényi szabályozása a pártállami korszak családjogi kódexében és annak novelláiban nem volt kellő mélységű”, megint csak a bírói jogfejlesztésre bízta a kérdés rendezését, engedve a gyakorlati igényeknek (is).

A szerző által „hazatalálásnak” nevezett folyamatban a családjogi törvény II. (1986. évi) novellája engedte térben a magyar házassági vagyoni jog, a mindennapi jogéletben jelentkező problémákra reagálva, a bírói jogfejlesztést kihasználva térhetett vissza korábbi útjára. Herger Csabáné fontos következtetése, hogy a törvényes hitbér sem akkor veszítette el jelentőségét, amikor az 1946. évi XII. tv. felszámolta ezt az intézményt, hanem akkor, amikor ezt megelőzően a mindennapi gyakorlatban fontosságát veszítette. A jogalkotó csupán levonta a szükséges következtetést és döntött az idejétmúlt intézmény felszámolása mellett. Ez nem más, mint a jogi praxis szakmai diadala a jogalkotás fölött. Miképpen a jogfolytonosság egyfajta győzedelme a II. novellát követő bírói gyakorlat tételeinek törvénybe emelése, mely a házassági vagyoni jog megújulását hozta az 2013. évi polgári törvénykönyvben. S ezzel a jogalkotó visszaterelte a polgári és európai útra magyar házassági vagyoni jogot. Ettől fogva (bizonyítva a jog valós alapjait) a házassági szerződések nem azért fognak sokasodni – írja szerző – „mert lehetséges a törvényes rendszertől való eltérés, hanem azért, mert a házastársaknak (a magántulajdont háttérbe szorító szocialista magánjog korszakán túl) már van miről rendelkezniük.”

A „német” házassági vagyoni jog

A jogösszehasonlítás nem véletlenül foglalkoztatta a német jogtudományt. A birodalmi közjogi széttagolódásnak megfelelő tartományi jogi partikularizmus szétartó szabályozást eredményezett. Christian Ludwig Runde arra utalt, hogy a bírói praxis elemzésének tanúsága szerint még egy tartományban is az egyes házassági vagyoni jogi intézmények legkülönbözőbb formái fordulnak elő, az írott jog hézagosan szól róluk, ráadásul a bizonytalan törvénykezési gyakorlat és eltérő jogalkalmazás miatt a szokásjog is „ingadozó”. Találó példát választott ki Herger Csabáné a fentiek illusztrálására, amikor Richard Carl Heinrich Schroedert idézve jellemezte az összehasonlító jogtudomány nehézségeit. Schroeder vagyoni jog-történeti művének bevezetésében volt kénytelen beismerni, hogy a partikuláris jogok számossága miatt képtelen a rokon germán népek jogfejlődését is vizsgálni. Erről a kutatási nehézségről szerző is beszámolt, rögzítve, hogy a házassági vagyoni jog a huszadik századot megelőzőn „a német térségben a legszéttagoltabb jogterületek közé tartozott.”

Számolva a fenti nehézségekkel Herger Csabáné kutatásainak regionális határait a természetjogi kódexek vonatkozásában a bajor porosz és osztrák területekre szűkítette, a pandektista kódexeket illetően pedig a szász, a Bürgerliches Gesetzbuch für das Deutsche Reich esetében már az egész Birodalomra vonatkoztatta. A kodifikáció előtti korok ismertetését a német vagyoni jogi rendszerek elemzésére szorította. Ez azonban nem vet gátat annak, hogy meglehetősen részletességgel szóljon a házasság germán-frank kori történetéről, a nemzeti kötelékek bomlása nyomán megerősödő patriarchális családi, házközösségi kapcsolat megerősödéséről, s a házasság ezzel kapcsolatos fogalmi átalakulásáról, a házasságkötés keresztény felfogás szerinti átalakításáról, a nővételből és a nőrablásból a nyilvános, egyház színe előtt kötött, felek konszenzusát megkövetelő házassággá. Ami értelemeszerűen homályosította el a vásárlás tényét, s a nőt (legalábbis jogilag) a vétel tárgyából szerződéskötő féllé léptette elő. Ez persze nem változtatott a germán vagyoni igazgatási közösségen, melyben a férfi, családfői pozíciójából fakadóan minden további megbízás nélkül kezelte a nő teljes

vagyont. Ehhez a magától értetődőséghez idomulnia kellett a dotális rendszernek is, mely így a római jogi modellhez képest jelentősen módosult. (A házassági vagyoni jogi rendszerek ismertetése során szerző nem korlátozta vizsgálódásának spektrumát, annak alapjául a teljes germán jogterület például szolgálhatott a frízről a dietmarschi jogig.)

Amiről a történeti jogi iskola rendszerteremtő tevékenysége kapcsán szerző írt, (az áttekinthetetlen és partikuláris szokások és szabályok átláthatatlan szövevényéről), kitűnően példázzák a germán népjogok dotális rendszerét felváltó *ius romano-germanicum* dotális rendszerének intézményi és terminológiai bizonytalanságai, a *Leibgeding*, a *Leibzucht*, a *Morgengabe* keveredése a *dossal*, a *dotaliummal*. Ez persze a partikuláris jogok okán természetes is volt, ahogyan a folyamatos fejlődésben alakuló fogalmakra vonatkozóan is.

A jogfejlődés és a jogtörténet

Herger Csabáné monográfiája egyértelmű bizonyítéka a jogtörténet és a jogfejlesztés szerves kapcsolatára. Feltehetően alapélményei között lehettek a történeti jogi iskola szerzőinek érvelései, különösen Friedrich Carl von Savigny argumentumai. Aligha véletlen az idézet megválasztása a történeti megközelítés illusztrálására: „...a jog (ahogy én hiszem), ami egy nemzetben megszületett, és éppen így az eredetileg idegen jog, amivel pedig sok évszázadokon keresztül élt, saját lényegének részévé lett”. Az pedig, hogy honnan hová fejlődik a jog belsőleg, függ értelemszerűen a nép karakterétől, ami pedig nem más mint „a történelem műve és nem a természeté” (Rudolf von Jhering). Ezzel áll kapcsolatban Julius von Ficker megállapítása, miszerint az egymástól független, de párhuzamos fejlődések nem eredményeznek azonos változásokat a jogrendben. Vagyis két szempontból is meghatározza a jog története a fennálló jogrendet: a tradicionális jog történeti összetevőin keresztül, melyet az adott társadalom fejlődése és annak politikai-és értékrendje egyaránt befolyásol; másfelől természetes kontinuitása révén, melynek feltárása, összefüggéseinek megragadása, pontos elemzése feltétele a jog hatékony működésének. S ebből a tekintetből a saját „ősi” jog és a sajátta lett „idegen jog” nem különbözik.

A törvényalkotásnak akceptálnia kell a nép jogi meggyőződését, a joggyakorlat szokásait, a kialakult és megszokott intézményeket és elveket. A jó törvényhozó mind ezek figyelembevételével alakítja a jog rendjét. Szerző sokat foglalkozik Grosschmid munkásságával, így idézi ezzel kapcsolatban is: „legjobb és legerősebb törvények azok, melyek már írásba foglalásuk előtt a szokásokban gyökeret eresztettek, azaz az élő jogszokás az, ami a jogi norma által gyakorolt kényszernek az elhagyhatatlan alapja.”

A kodifikáció a korábbi jogalkotás, joggyakorlatnak, szokásjognak és jogszokásoknak a kiérlelt, rendszerbe foglalt, teoretikus megalapozású műve.

A törvényalkotás és kodifikáció híján a tradicionális jog tölti be az űrt, annak cizellálásán a bírói gyakorlat dolgozik/dolgozhat. Grosschmid szerint csak „történelmi folyamat tud olyan jogintézményt létrehozni, amely a nemzet sajátosságait mélyen magába szívja és ez a történelmi folyamat a legzavartalanabb és legközvetlenebb módon a szokásjogban megy végbe. Ezért vélte azt, hogy a szokásjognak elsőbbsége van a törvényekkel szemben, és tulajdonított nagyobb valószínűséget annak, hogy a szokásjog a jogélet elvárásainak megfelel.”

Mind ezek ismeretében Herger Csabáné – ahogy lényegre törően megfogalmazta – monográfiájának megírásakor arra volt kíváncsi, „mi volt az a ’nép tudatába beépült’ szokás és örökölt hagyomány, amit a jogalkotó a birodalmi BGB előkészítésekor nem törhetett át”. A törvényhozónak korlátokat emelt a gyakorlat és a szokás, s ezt még „céltalan volta” esetén sem hagyhatta figyelmen kívül. Hogyan működött az a kodifikáció, mely egyaránt tekintettel volt a nemzeti gyökerekre és a korszellem diktálta elvárásokra? Miképpen volt megoldható a tradicionális házassági vagyoni keretek fenntartása úgy, hogy közben „némiképp a nők vagyoni állásán is javítsanak”?

Az európai jog határai: modellek és mintakövetés

A kiindulópont vitathatatlan: szerző téziseiben és magában a műben is utal arra, hogy kutatásainak alappillére az a felismerés hogy ti. a magyar modernizáció korának házassági vagyoni intézményei túlnyomó részben német eredetűek voltak. Nyilván dominálta a benyomást a korabeli jogtudomány álláspontja, mely alig vitatta e tény; tudósaink nem kételkedtek a német jog erős befolyásában. Nehéz is lett volna ezt tenni egy olyan országban, melynek városi társadalmát jelentős mértékben határozta meg a középkori magyar állam befogadó és betelepítő politikája, a német telepesek királyi invitálása az országba, a városi társadalom német gyökerei. A 18. század honosító hullámainak német és osztrák származású arisztokráciája, a török kiűzését követő tervszerű kormányzati betelepítés németajkú népessége, a tudományos-szakmai kapcsolatok, a peregrináció erős német kötődése, az udvari kultúra osztrák-német jellege, a nemesi ellenzék vonzódása az osztrákkal szemben a német jogi műveltséghez, a kései magyar kodifikációs mozgalmak korára eső német törvénykönyv-alkotó programok virágzása, a német jogtudomány fejlettsége kézenfekvővé tette ezt a fejleményt. A neoabszolutizmusnak nevezett monarchikus diktatúra oktrojált joga, a szerző által erőszakos jogexportnak nevezett jelenség is erősítette a németes jogi kultúrát, s mindezek alapján evidensnek tűnt, hogy a magyar magánjog kodifikátorai a 19-20. században akceptálták ezeket a gyökereket és a német birodalom alapkódexéhez, a BGB-hez fordultak.

A magyar jogtudomány jelentős képviselői világosan állást foglaltak a magyar jog európaisága mellett, hangsúlyozva, hogy a magyar jog nyugati kötődései az államalapítás óta nem kérdésesek, s hogy azok világosan érzékelhetők és kimutathatók a tradicionális jogban is. Szerző nagy figyelmet szentelt ennek a kérdésnek. Így idézte többek között Frank Ignácot, aki szerint nemzeti jogunkban „a Római és Egyházi törvényekkel, nem különben a régi Német és Frank szokásokkal rokonságot találunk”. Utalt Illés József megállapítására, hogy ti. „az európai jogfejlődés vizsgálata (...) a magyar jogfejlődés kutatásánál egyenesen nélkülözhetetlen, (mivel) hazánk a nyugat-európai művelődésnek legkeletibb képviselője és befogadója”. Az 1860. évi döntések eredményeképpen visszaállított magyar tradicionális jog kapcsán. Szerző Dell’Adami Rezsőt idézi, aki bírálta az OBÉ és a Curia döntését a korszerűtlen tradicionális magánjog ismételt hatályba léptetéséről. Ennek magyarázata, hogy Dell’Adami a „nemzetinek” vélt rendi jogot a feudális német jog, a kánonjog és a római jog történeti elegyének tartotta. Szerinte a tradicionálisnak nevezett jog olyan külföldi jogintézmények honosításából eredt, melyekről úgy vélték, a mindennapi igényeket kielégítik. Szerző szerint azt pedig egyenesen paródiának minősítette, hogy „a magyar faj szellemére” hivatkozva az idegen jognak, a régi

német jognak a „visszaállítását” követelik. Ez az eset kiváló példája a provizórium és a kiegyezés korának erős nemzeti hangsúlya és a korszerű tudományos gondolkodás eseti konfliktusára és egyben a jogfolytonosság és a tradicionalitás értelmezésére. A tudományos szakirodalom szerzői (például Jancsó vagy Wenzel) gondosan ügyeltek arra, hogy hivatkozzanak a hazai magánjog nemzeti karakterére, de nem mulasztották el megjegyezni az idegen befolyás hatását, a magyar magánjog egyes intézményeinek külföldi forrását. Azt kevésbé tagadták, hogy a jog idegen elemei az évszázadok során de facto nemzeti joggá váltak. Így közvetlenül indokolják az eredeti források összehasonlító elemzését. Nem véletlenül tartotta szükségesnek Johann von Jung 1814-ben Kelemen Imre tankönyvének német fordítását, jóllehet ez szembesítette a korabeli olvasót a magyar/latin és a német terminológia eltérő voltára és az adaptáció során szerzett torzulásaira. 1858-ban Max Fügér von Rechtsborn az osztrák és a régi magyar magánjog összehasonlító elemzését publikálta hasonlóképpen németül, 1924-ben pedig Almási Antal tette közzé német nyelvű szisztematikus áttekintését a magyar magánjogról.

Herger Csabáné műve számtalan direkt és indirekt adalékkal szolgál a német tudományos és szabályozási minta követésére, arra, hogy a magyar házassági vagyoni jog több, mint ezer esztendeje a nyugati jogi kultúrához tartozik, s a 20. század második felének szovjet diktatórikus periódusa után is visszatért a polgári szabályozáshoz.

Grosschmid Béni 1891. évi résztervezetében – írja szerző – a házassági vagyoni jog tekintetében a német történeti jogi iskola szemléletmódját vallotta, és a jheringi Interessentheorie jogfilozófiai felfogását követve a német jogtudományban kidolgozott jogi megoldásokat is alkalmazta. Szerző szerint a Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete szándékosan nem definiálta a házassági szerződések fogalmát mert így a német jogból származó meghatározást használhatta, „amikor a szerződések három csoportját (a vagyoni jogi rendszert kikötő szerződéseket, a hozomány- és hitbérrendelő szerződéseket és a házastársak egyéb szerződéseit) elkülönítette és a házassági vagyoni jogi szabályok között csak az első kettőről rendelkezett az egyes intézményeknél”. Herger Csabáné hangsúlyozza, hogy az újfent a polgári útjára lelt magyar házassági vagyoni jog „a hatályos BGB házassági vagyoni jogával számos hasonlóságot mutat, és az Európai Unió tagországainak törvényes vagyoni jogi rendszereihez a magyar megoldás legalábbis illeszkedik.” Az utolsó fejezet egyik konklúziója, hogy a vagyoni elkülönítés mind a BGB-ben, mind az új PTK szerint is „azon az elképzelésen alapul, hogy a házasságnak a házastársak vagyoniára nincs hatása.”

S ha ezek a példák sem győznék meg a kedves olvasót, szerző idézi Ernst Heymann 1917-ben közzétett tanulmányát, aki azt a határozott álláspontot képviselte, hogy a magyar magánjog összevetve a franciával, az angolossal vagy a szláv joggal, vitathatatlanul a germán jogcsoporthoz sorolandó, „némileg önálló úton fejlődött német partikuláris jog”, amely „a magyar nép karakteréből következő önálló életet élt”.

A jogfolytonosság

A jogfolytonosság intézménye kettős értelemben is rendre visszatér szerző fejtegetéseiben. Egyik fő vonatkozása az általa vizsgált bajor, porosz és osztrák kódexek megalkotóinak felfogása a kodifikációról. „A természetjogász kodifikátorok célja nem az volt, hogy újat

teremtsenek, hanem hogy a bajor és a porosz királyságban illetve az osztrák örökös tartományokban jogegységet hozzanak létre.” Így a kodifikáció a történeti formájában alakuló jog törvényi szintű foglalata lett. Az abszolutizmusok modern államának fő törekvése a jog átláthatósága, kézben tarthatósága, a szuverén jogalkotási jogosultságának érvényre juttatása. Herger Csabáné világosan bizonyítja, hogy még ebben az irányban is töredékes eredménnyel jártak a kodifikátorok, inkább tudtak segítséget, törvényi mintát adni az alattvalóknak szerződéseikhez, mintsem törvényes jogként kizárólagos rendszereket elfogadtatni. Ugyanez a kontinuitás köszönt vissza a szász és a birodalmi BGB megalkotásakor is, amikor a történeti jogi iskola germanista irányzatának képviselői határozták meg a kodifikáció irányát, melynek eredményeképpen a római jogi modell helyett inkább a germán tradíciót követte a törvényalkotás.

Másfelől a jogfolytonosság, mint a magyar jogfejlődés legjellegzetesebb polgári kori sajátja vezérfonalként húzódott végig a magánjogtörténet kodifikációs küzdelmein. Magyarországon hiányzott a természetjogi kódex, 1848 alkotmányos forradalma kevésbé koncentrált a házassági jogra, a fegyverletételt követő monarchikus diktatúra átmenetileg hatályba léptetett osztrák jog uralmát követő restitúció ismét a rendi korszak intézményes megoldásait aktivizálta. „A tradicionális házassági vagyoni jogi intézmények a bírói joggyakorlatban formálódtak mindaddig, míg az 1880-as évektől 1928-ig húzódó kodifikációs hullámban erre a tradicionális, de folyamatosan alakuló jogra hivatkozva meg nem született a polgári korszak sajátosságaihoz igazodó modern házassági vagyoni jogi koncepció.” Szerzőnek e kontinuitás miatt kellett a magyar jog fejlődését bemutató részben a vagyoni jogi intézmények szerinti tagolás mellett döntenie.

A jogfolytonosság egyébként még politikai rendszereken átívelő hatással is volt. Szerző a közszereményi intézményének (a szerzeményi vagyoni közösségi rendszernek) a fejlődésében hazánkban a 19. századtól a 21. századig három jelentős törést lát. Grosschmid „női szabadvagyon rendszerében” megtestesülő kötelmi jogi alapú megközelítést, a családjogi törvény a törvényes, jelző nélküli vagyoni közösség elnevezés – használatát és az új PTK szabályozását, melyben a jelző nélküli vagyoni közösség mellett szerződéssel kiköthető a közszereményi rendszert. Bíráló ebben a folyamatban inkább lát folytonosságot, mint töréseket, hiszen a két pillér között mintegy átvezető elemként szerepelt a pártállamban tartalmilag meghagyott vagyoni közösség-fogalom.

A jogkontinuitás legfrissebb bizonyítéka az új PTK azon megfontolása, mely a társadalom és a törvénykezési praxis által 1952 óta megszokott, azaz a házastársi vagyoni közösséget (a bírói gyakorlatban több évtized alatt kikristályosodott szabályokkal kiegészítve) törvényes vagyoni jogi rendszerként élni hagyta. Tudomásul vette a második novella óta újra gyakorolt szerződéses vagyoni jog lehetőségét. Szerző megítélése szerint az új PTK ezt fejlesztette tovább a vagyoni elkülönítés és a közszereményi rendszer formájában választható vagyoni jogi rendszerként.

Az eredmény: válasz a Mitteis-i kérdésre

Herger Csabáné nem csak monográfiájában, de téziseiben is visszatér a Heinrich Mitteis kérdéséhez a jogtörténettudomány lényegéről: „Mit tud a jogtörténet a történeti tudományok egészének és a jogtudománynak nyújtani, miben rejlik értelme és értéke a jelenkori világ

számára, hogyan térül meg a ráfordított fáradozás és munka?” Láthatóan erősen foglalkoztatja a kérdés, vissza-visszakanyarodik a feleletkereséshez.- Munkája a válasz egyik elemének bizonyító dokumentuma. Amit a házassági vagyonyjog kronologikus és tételes elemzése kapcsán szerző elvégez, az a különféle tradicionális jogi intézmények évezredes-évszázados fejlődéstörténetének analízise; a szokásjog, a bírói gyakorlat és az alkotott jog alakulásának vizsgálata az általános társadalmi értékrendváltások és átalakulások függvényében – a házasság és a család szociális funkciójára tekintettel. Kutatómunkájának egyik többször megfogalmazott fókuszpontja a német-magyar jogtörténeti előzmények hasznosulásának esélyei és eredményei a pártállami korszak családjogi törvénykönyvének tovább fejlesztésében. Részben novellái és a bírói joggyakorlat által részben pedig a 2013. évi polgári törvénykönyvünk házassági vagyonyjogának kodifikátorainak munkásságában. S így jut el a Mittes-i kérdés konkretizálásához: elképzelhető-e a jogtudomány jogtörténet nélkül? Amire csak egy válasz lehetséges Herger Csabáné műve olvastán: nem. Savigny-t megidézve: a jogtudomány a vizsgált intézmény történeti fejlődésének ismerete nélkül nem is létezik. Megfordítva az állítást: hasonlóképpen, a történeti fejlődés leválasztása az élő jogintézményről értelmetlen és céltalan.

A monográfia egyik fontos eredménye a német házassági vagyonyjog szerkezetének és fejlődésének szabályozási példákon keresztül megvilágított ábrázolása. A német szaktudományos pedantéria segítségével pontos rendszerfogalmak körvonalazódnak, intézménybesorolások egyértelműsödnek, jóllehet az idő múltával a stabilnak látszó keretek is felbomlottak és új egységek támadtak.

A magyar jogfejlődés ábrázolása már sokrétűbb, más eszközöket felhasználó és számos lényegi kérdést felvető feladat. És összehasonlíthatatlanul izgalmasabb. Így például alapkérdésként jelenik meg a mintakövetés és/vagy az egyedi saját nemzeti út lehetőségének vizsgálata, mely kevéssé volt konfliktusmentes. A közjogias fejlődés, a politikai cezúrák, a nemzeti kérdés hangsúlyai döntően befolyásolták a szakmai- szakpolitikai szemlélet változásait, áttételesen a kodifikációs folyamatokat. A történeti alkotmány kereteibe foglalt szokásjogias felfogás erősen meghatározta a törvényhozás viszonyát a házassági vagyonyjoghoz, a tradicionális jog tovább élése és a bírói kar szerepvállalása a joganyag alakításában háttéranyagot teremtett a kodifikációhoz. A magánjogtudomány közvetítő funkciója a nyugat-európai jogfejlődés eredményeinek becsatornázásához felértékelte szerepét a magyar jogalkotásban. A bőséges hazai levéltári anyag megengedte az ítélkezési praxis kibontását is, mely a jogalkotás és tudomány kettőséhez hozzá tudta rendelni a bírói gyakorlat irányait is.

Szerző nem kerülte meg ezeket a kérdéseket, határozott válasszal szolgált mindahányra.

A nem nemesek házaspárok között „törvényes vagyonyjogi intézmény volt a közszerzemény, ... hazánkban is a római és a germán elemek keveredését igazolja az ősi magyar joggal szemben, melyben a házas nő jogképesség hiányában értelemszerűen közszerző sem lehetett.”

Dell’Adamival együtt ítélte el azokat, akik „hamis magyarkodásukkal és nemzeti gőgjükkkel a tudományosságról lemondanak és a polgári fejlődés útjában álló középkori jogintézményeket védelmezik,”

Grosschmidot idézi, aki: „a nép jogi meggyőződésének közvetlen kifejeződéseként értelmezte a szokásjogot, míg a törvényt ez közvetett módon, a nép által törvényhozó hatalommal felruházott szervén keresztül érvényesült”

A szerző munkája novumát a regionális jogösszehasonlítás területi és időbeli elemének megragadásában látja. Mindezekkel összefüggésben a monográfia térbeli határai a valamikori frank-germán térség, a német jogterület valamint a szent koronához tartozó országok. Az időbeli határok pedig lényegében az elmúlt ezer esztendő, még akkor is, ha a 18-21. század erősebb nagyító alatt áll. Kronológiájának utolsó szerkezeti eleme az európai jogharmonizáció medréhez igazodó hatályos német és magyar vagyoni jogi normák összehasonlítása, ami azonban kivételesen a szinkronisztikus módszer alkalmazását is megkívánta.

Herger Csabáné munkájának egyik legfontosabb eredménye, hogy monográfiájában a házassági vagyoni jog hazai fejlődésének bemutatásával, a német jogrendszerre vonatkozó összehasonlító elemzésével bizonyította hipotézisét. Azt a tételt, melyet így foglalt össze: „a jogtörténeti kutatások közvetlen hasznosulása abban áll, hogy a hatályos jogrend intézményeinek gyökerei és fejlődése által az intézmény csontváza, azaz a szerkezeti elemek, a funkció és az alapvető tulajdonságok válnak láthatóvá és érthetővé, így többek között az is, hogy hol található kapcsolódási pontok az európai jogi kultúrához. Ezek után a „ruha alakra szabása”, a részletszabályok alakítása könnyebben megtörténhet, és – amennyiben a jogalkotó nyitott a történeti elemzés eredményeinek figyelembe vételére – a szerves jogfejlesztés a jogalkotás hatékonyságát szolgálhatja.”

Herger Csabáné jóvoltából meggyőző, hiteles, aprólékos és forrásokkal gazdagon illusztrált monográfiát olvashat az érdeklődő a magyar házassági vagyoni jog történetéről.

Egyenjogúság és vagyoni igazgatás

Herger Csabáné a családi és a házaspárok közötti kapcsolatok tükrében történeti tablót fest a női jogegyenlőség kérdésének alakulásáról és az ezzel kapcsolatos nőmozgalmi reflexiók történetéről. Értelemszerű, hogy addig, amíg a patriarchális családmodell megkérdőjelezhetetlen a társadalom szerkezetében, melyben a férfi és családfői hatalom természetes velejárója a család irányításának és a vagyoni kezelésének, a nő egyenjogúsága kevéssé vethető fel, legfeljebb a női szabadvagyoni igazgatásának vonatkozásában. Ugyan a férfi hatalmat a hivatkozások szerint nem tekintették uralmi viszonyoknak, de azt nem lehet tagadni, hogy a Munt alatt álló nő, függetlenül jogállásától és esetleges önállásától, vagyona felett szabadon nem rendelkezhetett. A „germán nemi gyámság” lényege volt a feleség vagyoni kezelésének férfi jogát. („A nőt – a jogirodalmi indokolás szerint – tapasztalatlansága és gyengesége miatt védték a korlátozásokkal.”) Herger Csabáné azonban arra figyelmeztet, hogy ebben a szisztémában helytelen lenne a férfiuralom megnyilvánulásait keresni, hiszen a vagyoni igazgatási rendszerben a Hausgemeinschaft természetes részét képező, a családfői hatalma alatt álló lakóközösség tagjaként élő germán feleség sajátos helyzetét kell látni.

Ebből fakadóan még a kodifikáció természetjogi szakaszában sem volt jelentősége az egyenjogúsági kérdésnek, sőt a 18-19. század történeti jogi iskolájának „pandektista jogtudósai sem képviseltek haladóbb álláspontot a feleség jogállása tekintetében, mint a három természetjogi kódex. Az ok kézenfekvő: munkásságukban a történetileg kifejlődött gemeines Recht rendszerbe foglalt leírásáról, nem pedig reformkövetelésekről volt szó.” Az ő felfogásuk szerint a holtig szóló kötés házassági közösséget hoz létre, melyben a feleket jogi

kötelezettségek terhelik de azért a férj házassági joga „túlsúlyban van” a nő vele függőségi viszonyban van és férjének tiszteletadással tartozik. (Kiváló példa erre Savigny megfontolása, aki úgy fogalmazott, hogy mivel „minden nép joga szerint és minden időben a család fejeként” a férjet ismerték el, a házastársak eltérő törvényes vagyonyjoga esetén a férj lakóhelye szerinti jog az érvényes).

Szerző szerint „ezeknél a kódexeknél a kérdés sokkal inkább az volt, hogy a házas nő személyi és vagyoni jogállása tekintetében a manus nélküli házasságban élő, római emancipált nőideált vagy inkább a germán tradíciót kövesse-e a jogalkotó.” Valójában azonban nem volt ez igazán kérdés. Mind Eike von Repgow „utódei”, mind Gottlieb Planck a férji vagyongazgatási rendszer mellett döntött, nem tudván kikerülni a korszak germanista irányzatának hatása alól. Így a szász magánjogi törvénykönyv csakúgy mint a birodalmi BGB megmaradt a hagyományos felfogás keretei között.

Herger Csabáné meggyőzően vezeti le monográfiájának magyar nemesi házassági vagyonyjogunkat tárgyalva, hogy nemesi magánjogunknak hogyan lett alapelvévé a házas nő személyi és vagyoni jogi önállósága, (a nemes nő ipso iure nem volt férjével közszerző, a vagyonekülönítés elve érvényesült). Erre azonban évszázadokat kellett várni, hiszen ősi jogunk a nőt vagyontárgynak tekintette (lásd nővétele) és jogképességet sem biztosított neki. A nyugati (germán) keresztény kultúrával találkozó magyarság tradicionális rendjén az egyház színe előtt kötendő házasság (és annak következményei) hosszú évszázadokig csak rést tudott ütni. Az előkelő, nemes nők „jogképességének lépésről lépésre történő kibontakozása pedig ugyancsak a római jogból ismert... Nemzeti karakterű legfeljebb a fejlődés útja lehetett.” Herger Csabáné a recepció rejtett útjára hívta fel itt a figyelmet, Az „ősi magyar házassági jogot elhagyó, keresztény erkölcsből és római jogi elemekből táplálkozó jogfejlődés” a partikuláris jogban keveredő germán és római elemek keverékéből álló német megoldások hatására a Tripartitum összeállítását és publikálását megelőzően végbement mintakövetés már a keresztény királyság középkori periódusában honosított nyugati jogintézményeket. (Ezekről szerző korábban úgy szól, hogy a németföldön lezajlott „elméleti recepció nem volt több, mint a római jogi kifejezések és szófordulatok átvétele. A római jog tényleges recepciója előtt csak mintegy fél évezreddel később nyílt kapu, amikor a Birodalmi Kamarai Bírósági Rendtartás (Reichskammergerichtsordnung, 1496) a római jogot szubszidiárius jogforrásként alkalmazhatóvá tette a főbíróság előtt.”)

A módszer: a jogtörténeti összehasonlítás

A mű deklarált módszere a jogtörténeti összehasonlítás. A történeti és az összehasonlító jogi vizsgálatról a német jogtudományban Johann Friedrich von Reitemeiertől Friedrich Carl von Savignyig, Gustav von Hugotól Paul Johann Anselm von Feuerbachig bölcséleti alapon lefolytatott vita szerző elé egy látszólag fogas kérdést állított, a szinkronisztikus és a kronologikus szisztéma közötti választást. A II. rész első fejezetében (1. Az összehasonlító jogtörténeti kutatások határai a házassági vagyonyjog területén) szerző alapos összefoglalását adja a szakirodalmi álláspontoknak, a történeti és az összehasonlító módszer kibontakozásának és kiteljesedésének folyamatáról. Valójában a kérdés, dacára annak, hogy terjedelmes szakirodalma van, a jogtörténésznek nem jelenthet problémát, hiszen sem egyiket sem másikat

nem nélkülözheti. (Említhető Anton Friedrich Justus Thibaut történeti jogösszehasonlítása, melynek oka ugyan szerző szerint a jogi partikularizmus szükségszerű következménye volt, a módszer lényegét és komplexitását azonban megfogalmazta) A kérdés vagylagossága legfeljebb az lehet, hogy a szerkezeti felépítésben az időrendiség majorizálja-e a művet vagy a szinkronizmus. S persze elfogadva Savigny intését az egyetemes igény kerüléséről, a korlátozott kiterjedésről és a precizitásról.

Savigny figyelmeztetésének megidézése ráirányítja a figyelmet arra, a szintén az irányzatok között folytatott argumentáció tárgyává váló kérdésre, hogy az összehasonlítás milyen tág határok között mozogjon. Vonatkozott ez akár a történeti, akár a pozitív jogi összehasonlító irányzatok híveire egyaránt, bár a fő választóvonal nyilván ez volt. Aki a jurisprudenciát történeti tudománynak tekintette, világosan állást foglalt a jog történeti kutatása mellett. A történeti szemlélettől eltávolodók a pozitív jog összevetését, hatályos jogok intézményeinek komparatív vizsgálatát szorgalmazták. További feladat lett annak pontosítása, hogy akár a történeti, akár a hatályos jogi összehasonlítást választotta is az érintett szerző, milyen terjedelemben (történeti elemzésnél milyen időhatárokkal) folytatja kutatómunkáját. Herger Csabánénak köszönhetően aprólékosan kidolgozott tudománytörténeti áttekintésben olvashatjuk a polémia lefolyását, a meghatározóbb álláspontokat. Nyilván erre (is) tekintettel döntött úgy szerző, hogy kutatásának tárgya a házassági jognak csupán egy részterülete, a vagyonjog terrénuma legyen. Ugyancsak jelentős szűkítést jelentett a regionális összehasonlítás alkalmazása: a magyar házassági vagyonjogot a német jogfejlődés tükrében vizsgálja.

Szemben az ágazati jogösszehasonlításra és a regionális korlátozásra tett kísérlettel, a kronologikus megszorítások kevésbé jártak sikerrel, hiszen annak a tételnek az elfogadása (ami elkerülhetetlen volt), hogy ti. úgy a magyar, mint a német jogfejlődés tekintetében szükséges a tradicionális házassági vagyonjog felvázolása, lényegében vetett gátat az időbeli szűkítésnek. Hiszen hiába a kiinduló feltevés, hogy a mű a polgári modernizáció korszakára koncentrál, a tradicionális jog gyökerei az archaikus germán világig, a magyar ősi jogig, legalább Klodvigig és Szent Istvánig nyúlnak vissza. A jogtörténész azonban ezt tényként s nem bírálatként fogalmazza meg, különös tekintettel a magyar jog jogfolytonos alakulására még szerző által polgári modernizáció korának nevezett időszakban is. S különösen igaz ez, ha tekintetbe vesszük az V. fejezet hatályos jogot érintő fejtegetéseit, mely dokumentálja az általános jogtörténeti iskola állításának igazát, miszerint „a jogösszehasonlítás a történeti jogra és az élő jogra egyaránt kiterjed”.

Herger Csabáné döntése a német és a magyar házassági vagyonjog összehasonlítására azon a felismerésen nyugodott, hogy a 20. század nemzetközi szakirodalmában a magyar jog és jogtörténet jelentősége egyre csekélyebbnek látszik, olykor már a pusztán említés is eredménynek tekinthető. Bíráló egyet ért a szerző döntésével, hogy vállalta a német és a magyar házassági vagyonjog összehasonlító elemzését és monografikus feldolgozását, eredményét látva pedig különösen fontosnak minősíti, ugyanakkor megjegyzendő, a régió iránti érdeklődés vagy érdektelenség kapcsolatban van nem csupán jogtörténeti fejlődésünkkel, de a 20. századi geopolitikai fejleményekkel, a jogtudomány nemzetköziesedésével, az angolszász dominanciájú globalizációval is. S az a megállapítás, Robinson, Fergus és Gordon jogtörténészek tollából, melyet opponens szomorúan olvas a könyv lapjain, hogy ti. „az európai jogtörténethez elsősorban a Nyugat-Európa azon országai tartoznak, melyek közös jogi örökséggel rendelkeznek, amelyek a római és kánoni (tanult) jognak, valamint a feudális jognak és a szokásjognak a keveredésén alapulnak.” A jogtörténeti tankönyv szerzői szerint

Magyarország nem sorolható be azon terrénba, mely a jogi gondolkodás és a joggyakorlat fejlődésének tekintetében mély hatást gyakorolt volna a nyugat nagy részére.” A nemzetközi jogtörténettudomány szempontváltozásai és súlypontáthelyezései eredhetnek a szervezett tudományos kutatások és pályázati rendszerek fókuszállításaiból, de legalább annyira informálatlanságból.

Bíráló ezért is messzemenően egyet ért szerző azon megállapításával, hogy a magyar jogtörténészek rendkívüli felelőssége az összehasonlító vizsgálódások vállalása és eredményeinek idegen nyelvben történő publikálása, összhangban a hazai jogfejlődésre vonatkozó tudományos tapasztalatokkal. Ugyanakkor azonban szerencsére nem annyira rossz a helyzet, mint az Herger Csabáné mondataiból következne. „Csak egy kisebbség, többek között e monográfia szerzője vizsgált magyar jogtörténeti témát az európai megoldásokra tekintettel.” A csekély érdeklődés az összehasonlító kutatásokra általában véve nem teljesen igaz. Gondoljunk a szegedi jogtörténeti műhely nemzetközi kapcsolatrendszerére és konferenciáira, az MTA ELTE Jogtörténeti kutatócsoport Ungarische Rechtshistoriker sorozatára, a Pázmány Péter Katolikus egyetem jogtörténészeinek évtizedes osztrák-magyar együttműködésére, szerepvállalására az összehasonlító parlamentarizmustörténeti szervezet életében, az ELTE Magyar Jogtörténeti tanszékének büntetőjogtörténeti szeminárium-sorozatára (melyhez kapcsolódóan több német-magyar összehasonlító jogtörténeti tanulmánykötet látott napvilágot Németországban). A házassági vagyonjogra vonatkoztatva viszont bírálónak nincs vitája a szerzővel.

A szerkezet (a két monográfia)

Herger Csabáné Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának doktori követelményrendszerében lehetővé tett megoldást választotta, hogy ugyanis doktori műként a kérelem benyújtását megelőző három évben megjelent, döntően az előző fokozatszerzés utáni időszakban elért új tudományos eredményeire épülő önálló monografikus könyvet nyújtott be a doktori cím megszerzése iránti kérelemhez mellékelve.

Szerző úgy fogalmazott, hogy „elengedhetetlen volt, hogy az összehasonlító jogtörténeti kutatások határaitól szóló fejezet és a német-magyar összehasonlítás létjogosultságáról szóló fejezet után a német jogkör házassági vagyonjogi rendszereit bemutassam.” Bíráló nincs vele egy véleményen. A 18. század végétől- 19. század közepétől a 21. század második évtizedéig ívelő IV. és V. fejezet a maga kétévszázados német és magyar intézmény-és rendszerfejlődésének ábrázolásával az I. és II. fejezet felvezetésével teljes egészet alkot, miként elmondható ugyanez a III. fejezetről is.

A Tacitustól, de legalább is a 8. századtól kezdődő szisztematikus évezredes áttekintés a német jogkör házassági vagyonjogi rendszereiről a III. fejezetben némi bővítéssel önálló monográfiaként is megállja a helyét. A tradicionális germán házassági vagyonjog ismertetése a maga partikularizmusában, a természetjogi kódexek szabályozási kísérleteinek leírása, a birodalmi BGB házassági vagyonjogának elemzése kiegészítve a 20. századi nemi jogegyenlősítési programokkal, az V. fejezetben a BGB hatályos szabályozásával bezárólag kitűnő szervezeti, szerkezeti és definitív bemutatása a német házassági vagyonjog történetének.

Szerző szabadkozik, hogy „a partikuláris jogok szükséges mértékű bemutatásához” nem tudott helyi levéltári forrásokat felhasználni, de opponens a „szükséges mértékű” megjelölésben nem is tartaná helyénvalónak a mélyfűrást, mert biztos abban, hogy felborítaná a mű belső egyensúlyát. A házassági vagyoni jogi tükrében így is jól érzékelhetők a társadalmi változások, a nők szerepéről vallott nézetek alakulása, a család gazdasági pozícióinak és társadalmi szerepének formálódása az évszázadok sodrában. Élvezetes olvasmány.

Akárcsak a IV-V. fejezet, mely a magyar házassági vagyoni jog intézményeinek történetét dolgozza fel. A tartalomjegyzék szerint a szerző a tradicionális jogi intézményeket veszi számba, s azok tovább élését vizsgálja, valójában az 1946 előtti teljes magyar házassági vagyoni jogi fejlődés áttekintését céljának tekinti. Ismerte a magyar jogrendszer szokásjogi alapú fejlődésének sajátosságait, a házassági vagyoni jog részleges törvényi szabályozatlanságát és az elhúzódó magyar magánjogi kodifikáció történetét, ez a megközelítés aligha megkérdőjelezhető. Talán szerencsésebb lett volna olyan alcímválasztás, mely nem csupán a tradicionális jog intézményeire koncentrál, hanem utalást tartalmaz az elemzés teljességére is. Beleértve az újonnan fogalmazott szabályokat is.

Az összehasonlító jogi elemzés természetesen megköveteli a német hatások folyamatos számbavételét. Ezt olykor a III. fejezetre történő visszahivatkozással ejti meg a szerző, máskor (s bíráló szerint ez a jobban értelmezhető megoldás) a német előzmények vagy fejlemények érthető, rövid összefoglalásával, az ott használt tartalmak és meghatározások megidézésével. Nem is szólva az osztrák magánjogi törvénykönyvről, melynek vagyoni jogát a mű logikai szerkezetéhez igazodva a természetjogi kódexek között kell szerepeltetni, ugyanakkor „magyarországi hatályba léptetésére tekintettel a magyar intézmények fejlődéstörténetén belül is szükséges volt vizsgálni hatását” a hétköznapi jogéletben, a bírói gyakorlatban és a jogtudományra vonatkozóan is. A magyar házassági vagyoni jogi intézmények történeti fejlődésének önálló tárgyalása azért is szükséges, mint Herger Csabáné is bizonyítja, mert a kodifikációs erőfeszítések folyamatos napirenden tartása sem eredményezett törvénykönyvet, „a folyamatosan alakuló jogra hivatkozva megszületett a polgári korszak sajátosságaihoz igazodó modern házassági vagyoni jogi koncepció.” Ezért volt szükséges a magyar jog fejlődését a vagyoni jogi intézmények, nem pedig a vagyoni jogi rendszerek szerint rendszerezni. Nem is beszélve a korszakoknak a német fejlődéstől alapvetően eltérő tagoltságáról. A jogtudományi határvonalakat a magyar történelemben jobbra politikai cezúrák helyettesítik. Éppen ez a szerzői szerkesztési technika igazolja vissza a fejezet monografikus önállóságát és kérdőjelezi meg a részletes III. fejezet önmagában feltétlen szükségességét. De ha a mű szerzője így tartotta szükségesnek, ez felel meg az alkotói elképzeléseknek. Mindenesetre aprólékosan részletes leírást kapunk germán házassági vagyoni jogi rendszerek történeti alakulásáról is.

Az V. fejezet párhuzamba állítva tárgyalja a hatályos BGB és az új PTK házassági vagyoni jogát, immáron egyfajta ernyőként az Uniós ajánlásokkal, mely a konvergencia irányába mutathat.

Összegezve bíráló véleményét: egyetlen monografikus műben lényegében két önálló monográfiát olvashat a szakmai érdeklődő. A két munka kiegészíti egymást, az első megalapozza a másodikat; dogmatikailag és a tudományos fejlődés szempontjából teljesebbé teszi a képet. Mindamellet a IV-V. fejezet önállóan is megállja a helyét.

(Ettől a szerzői döntéstől nem választható el a mű méreteinek kérdése. Opponensnek bár a rendelkezésére álló formátum miatt módja nem adódott a mű terjedelmének pontos

ellenőrzésére, az az érzése támadt, hogy az némileg túllépte az értekezések számára előírt korlátokat a maga másfélmillió karaktert meghaladó volumenével.)

Források, szakirodalom

Herger Csabáné tájékozottsága a házassági vagyoni jog történetét illető német nyelvű szakirodalomban megkérdőjelezhetetlen. Imponáló mennyiségű és szisztematikusan feldolgozott tudományos szakirodalmat és joganyagot használt fel kutatómunkájához. Érve, miszerint „a házassági vagyoni jog 1900 előtt a német térségben a legszéttagoltabb jogterületek közé tartozott, a partikuláris jogok szükséges mértékű bemutatásához (...) azok szakirodalmi feldolgozását” használta fel, akceptálható. Ennek megfelelően a német fejlődés és joganyag feltárásában nem saját levéltári kutatásokat nem végzett, de ezt ellensúlyozza mély olvasottsága..

A magyar fejezetet ezzel szemben gazdag levéltári iratanyaggal, dokumentumközlésekkel, forráselemzéssel gyarapította. „A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában őrzött, 1848 és 1918 között keletkezett házassági vagyoni jogi tartalmú iratok vizsgálatával a mindennapi jogélet szemléltetésére is törekedtem – írja. A magyar szaktudományos háttér kellő ismeretéről tanúskodik a monográfia, a kodifikációs tervezetek, jogszabályok, kommentárok feldolgozásával a téma kimerítő feldolgozását végezte el a szerző.

*

Mindezek alapján bizonyítottnak látom, hogy a mű a korábbi tudományos fokozat megszerzését követően jelentős eredeti tudományos eredménnyel gyarapította a tudományt, s hozzájárult a tudomány továbbfejlődéséhez. Ezért javaslom a nyilvános vita kitűzését és a mű elfogadását, egyben indítványozom a sikeres nyilvános vitát követően az MTA Doktori Tanácsának az MTA doktora cím odaítélését Herger Csabáné részére.

Budapest, 2021. augusztus 6.

Dr. Mezey Barna
egyetemi tanár,
az MTA doktora